

Araştırma Makalesi/Research Article

GÜNEY ASYA'DA BÖLGESELÇİLİK: GÜNEY ASYA İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (SAARC) VE KEŞMİR SORUNU

Cihat AYDIN¹

Geliş Tarihi: 17/04/2024

Kabul Tarihi: 25/08/2024

ÖZET

Bölgeselcilik literatüründe başarılı bir bölgesel entegrasyon örneği olarak kabul edilen Avrupa Birliği (AB), başlıca üyeleri olan Almanya ile Fransa arasındaki sorunların barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturulmasına önemli bir katkı sağlamıştır. AB'nin günümüze kadar uzayan serüveni değerlendirildiğinde, AB uluslar üstü bir yapı kurabilmeyi başarmış ve üye devletleri arasında ve bölgesel barışa önemli bir katkı sağlayabilmiştir. Bu bağlamda makale, bölgeselcilik literatüründe yer alan bölgesel barış ve güvenliğe ulaşmanın ön koşulu olarak, karşılıklı bağımlılığın ve ortak kimlik inşasının, yani bölgesel entegrasyonun gerekli olduğu yönündeki temel tezi savunmaktadır. Bu temel argümanın Güney Asya için de geçerli olup olmadığını test edebilmek için, bu çalışmada Keşmir sorunu örnek vaka olarak kabul edilmiş ve Güney Asya Bölgesel İş Birliği Örgütü'nün (SAARC) Keşmir sorununa etkisi çerçevesinde incelenmiştir. Keşmir sorunu Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlığını elde ettiği 1947 yılından bu yana çözüme kavuşturulamamış, barış için ortaya koyulan tüm çabalar sonuçsuz kalmıştır. Bu çerçevede makalenin ulaştığı sonuç, SAARC'ın nitelikleri ve kapsamı bakımından sınırlı bir bölgesel örgüt olduğu ve bu sebeple SAARC'ın Keşmir sorununun çözümüne yönelik etkisinin oldukça sınırlı olduğu yönündedir. Bu doğrultuda makale, SAARC'ın Keşmir sorununun çözümünde etkin rol oynayabilmesi için, üye devletler tarafından daha güçlü bir irade ortaya konularak, daha etkin bir yapıya kavuşturulması gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bölgeselcilik, Güney Asya, Keşmir

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı, cihat.aydin2@student.asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8577-8692

Atf: Aydın, C. (2024). Güney Asya'da Bölgeselcilik: Güney Asya İş Birliği Örgütü (SAARC) ve Keşmir Sorunu. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 183-196.

REGIONALISM IN SOUTH ASIA: SOUTH ASIAN COOPERATION ORGANIZATION (SAARC) AND KASHMIR ISSUE

ABSTRACT

The European Union (EU), which is considered an example of successful regional integration in the regionalism literature, has made a significant contribution to the peaceful resolution of the problems between its main members, Germany and France. When the EU's adventure extending to the present day is evaluated, the EU has managed to establish a supranational structure and has been able to make a significant contribution to regional peace among its member states. In this context, the article defends the basic thesis in the regionalism literature that interdependence and common identity construction, that is, regional integration, are necessary as a prerequisite for achieving regional peace and security. In order to test whether this basic argument is also valid for South Asia, in this study, the Kashmir issue is accepted as a case study and examined within the framework of the impact of the South Asian Organization for Regional Cooperation (SAARC) on the Kashmir issue. The Kashmir issue has not been resolved since 1947, when India and Pakistan gained independence, and all efforts for peace have been inconclusive. In this context, the conclusion of the article is that SAARC is a limited regional organization in terms of its characteristics and scope, and therefore the impact of SAARC on the solution of the Kashmir problem is quite limited. In this regard, the article argues that in order for SAARC to play an active role in the solution of the Kashmir issue, it should be given a more effective structure by showing a stronger will on the part of the member states.

Keywords: Regionalism, South Asia, Kashmir

GİRİŞ

Hindistan, Pakistan, Afganistan, Bangladeş, Butan, Maldivler, Nepal ve Sri Lanka Güney Asya bölgesinin ülkeleri olarak kabul edilmektedir. Güney Asya bölgesindeki ülkelerde hâkim olan ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarsızlıklar ile bölge ülkelerinin birbirleriyle olan sorunları bölgesel barış ve güven ortamının tesis edilmesinin önündeki en büyük engeller olarak görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bölgedeki karmaşık hale gelmiş sorunlar bölgesel barışın ve entegrasyonunun tesis edilmesine engel teşkil etmektedir. Bu sorunlardan en çok bilineni ise Keşmir meselesidir.

İngiltere'nin bölgeden çekilmesinden sonra 1947 yılında Hint Alt Kıtası'nda bölünme yaşanmış ve Hindistan ve Pakistan olmak üzere iki ayrı devlet ortaya çıkmıştır. "İki Ulus Teorisi" olarak adlandırılan bu bölünme, din temelli Hindu-Müslüman ayrımı şeklinde gerçekleşmiştir. Bu teoriye göre, halkının çoğunluğu Müslüman olan bölgeler Pakistan'a, halkının çoğunluğu Hindu olan bölgeler ise Hindistan'a bırakılmıştır. Ancak Keşmir bölgesinde farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Keşmir'in halkı Müslüman, ancak Mihracesi (yönetici) Hindu olduğundan dolayı bir tartışma ortaya çıkmıştır. Pakistan tarafı Haydarabad bölgesini gerekçe göstererek, Haydarabad'ın Mihracesi bir Müslüman olmasına rağmen halkının çoğunluğu Hindu olduğundan ötürü bölgenin Hindistan'a bırakıldığını emsal karar olarak göstermiş, aynı kaidenin Keşmir konusunda da bağlayıcı olması gerektiğini, dolayısıyla Keşmir'in Pakistan'a bırakılması gerektiğini savunmuştur. Fakat Hindistan tarafı Mihracenin Hindistan'a katılma yönündeki kararının esas olduğunu savunarak, Keşmir'den vazgeçmeyeceğini belirtmiştir. Böylelikle Hindistan ile Pakistan arasında Keşmir sorunu başlamış ve bugüne dek çözüme kavuşturulamamıştır.

Güney Asya'da devletlerarasındaki sorunları barışçıl yollarla çözüme ulaştırmak ve bölgesel entegrasyonun sağlanması amacıyla kurulan Güney Asya İşbirliği Örgütü ise (SAARC), "Güney Asya halklarının refahını artırmak ve yaşam kalitesini yükseltmek; bölgede ekonomik büyümeyi hızlandırmak, sosyal ve kültürel kalkınmayı teşvik etmek ve bölge insanın potansiyelini ortaya çıkararak onurlu bir yaşam sürmesini sağlamak; Güney Asya ülkelerinde özgüveni yükseltmek, ülkelerin birbirlerine duydukları güveni geliştirmeye ve birbirlerinin sorunlarına anlayışla yaklaşmalarına yardımcı olmak; üye ülkeler arasında ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve teknik alanlarda aktif işbirliğini güçlendirmek; gelişmekte olan diğer ülkelerle işbirliğini güçlendirmek; üyeler arasında ortak çıkar alanlarında ve uluslararası platformlarda dayanışmayı geliştirmek; aynı amacı taşıyan uluslararası ve bölgesel örgütler ile işbirliği yapmak" amaçlarıyla kurulmuş, tüm Güney Asya ülkelerini kapsayan tek bölgesel örgüttür (www.saarc-sec.org). Bu çerçevede, AB örneğinde olduğu gibi Güney Asya'da da benzer bir bölgesel entegrasyon hedeflendiği söylenebilir. Ancak Güney Asya'nın bölgesel entegrasyon konusunda başarısız olduğu literatürde açıkça ortaya koyulmaktadır (Paul 2020, Sahoo 2017, Ahmed ve Bhatnagar 2008, Yhome ve Maini 2017, Mermer 2020).

Bölgeselcilik literatürü; bölgesel iş birliğinin, daha fazla ekonomik entegrasyon, halklar arasında daha fazla ve daha kolay temas, bölgesel düzeyde sürdürülebilir barış, güven, refah ve kalkınma gibi çeşitli faydalar sunduğunu belirtmektedir (Paul 2020, Hurrel 2005, Börzel 2016). Bu çerçevede, Avrupa Birliği (AB) literatürde başarılı bir örnek olarak kabul edilmektedir (Hurrel 2005, Yhome ve Maini 2017, Börzel 2016, Donduran 2020)). Özellikle liberalizm, bölgeselcilik konusunda AB örneğini daima ön plana çıkarmakta, dünyanın farklı bölgelerinin de AB tecrübesinden faydalanabileceğini belirtmektedir (Hurrel 2005, Yhome ve Maini 2017, Börzel 2016). Börzel'e göre (2016), Avrupa bölgesel entegrasyonunun devletler arası iş birliğinden daha fazlasını ifade etmekte ve Avrupa bölgesel entegrasyonu kültürel, sosyal, ekonomik, ideolojik, siyasi birçok temel boyutu içinde barındırarak bir üst kimlik oluşturmayı başarmıştır. Bu kapsamda makalede, tartışılacak ve cevabı aranılmaya

çalışılacak olan soru, “Bölgeselcilik bağlamında SAARC’ın Keşmir sorunu üzerindeki etkisi ve sorunun çözümüne ilişkin nasıl bir rol oynayabilir” olacaktır.

Bu soruya cevap verebilmek için öncelikle Keşmir sorununun arka planı ve SAARC’ın yapısı kısaca özetlenecektir. Daha sonra bölgeselcilik literatüründe ön plana çıkan AB’nin Almanya ile Fransa arasındaki sorunlar üzerindeki etkisi incelenecektir. Buradan yola çıkılarak SAARC’ın Keşmir sorununun çözümüne yönelik nasıl bir rol oynayabileceği sorusuna cevap aranacaktır. En nihayetinde ise sonuç ve önerilerle sorunun cevabı somutlaştırılmaya çalışılacaktır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde, bölgeselcilik genel olarak, devletler arası ilişkilerin sürekli iyi bir seviyeye ulaşması için bir süreçler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle bölgeselcilik, stratejik siyasi ve ekonomik bağlar ile ortak bölgesel kimlik inşa etmeye yönelik faaliyetler bütünüdür (Paul 2020, s. 2). Literatürde bağlamdan dolayı farklılık arz eden tanımlamalar söz konusu olsa da, bölgeselcilik bir coğrafi bölgesel aidiyete ve ortak tarihe sahip olan devletlerin karşılıklı olarak belirlenen ortak hedeflere ulaşmak için ortak belirlenen kural ve düzenlemelere uyarak iş birliğinin geliştirilmesini hedeflemektedir. Bu çerçevede bölgeselciliğin önemini Kolasi, Akdevelioğlu ve Özen (2023, s. 19), “...bölgeselciliğin önemini sürdürmesinin nedenlerinden biri bölgeselciliğin barış, istikrar ve refahı teşvik etmenin yanı sıra kolektif eylem sorunlarını çözme potansiyeline sahip olması ve bölgesel çatışmaları/uyuşmazlıkları bölge dışı müdahale olmadan çözebilme yeteneği” olarak açıklamaktadır.

Andrew Hurrell’e göre (2005, s. 45), bölgeselciliğin temelinde güvenlik ve ekonomik nedenler yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bölgeselcilik temelli organizasyonlar, güvenlik ve jeopolitik meydan okumalar sebebiyle ortaya çıkmıştır. Öte yandan, Börzel ve Risse (2016) ise, bölgeselciliğin amaçlarından birinin de piyasa ve toplum aktörlerini içeren sosyal, ekonomik ve politik değişimler (bölgeselleştirme) çalışmasının, bölgesel düzeyde devlet öncülüğündeki resmi kurum inşası (bölgeselcilik) çalışmasıyla nasıl entegre edilebileceğini göstermek olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, bölgeselcilik ticaret ve güvenlikten daha fazlasını içermekte olup, bölgeselcilik çalışmalarının bu geniş perspektifle ele alınması gerekmektedir (Börzel ve Risse 2016, s. 27).

Bölgeselcilik literatürünü inceleyen Solingen ve Malnight (2016) ise, küreselleşmenin, iç politika üzerindeki etkileri yoluyla bölgesel düzenleri doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebildiği düşüncesinden hareketle, küreselleşme ile iç politika arasındaki ilişkiyi bölgesel bağlamda tartışmaktadır. Bu görüşe göre, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte küreselleşme vurgusu önem kazanmış, bölge çalışmalarını yeniden canlandırmıştır. Bu bağlamda, uluslararası politik ekonomi ile karşılaştırmalı siyaset çalışmalarını ön plana çıktığını ve önem kazandığını ifade eden Solingen ve Malnight (2016, s. 87), Soğuk Savaş sonrası dönemde bölge çalışmalarının küreselleşmenin de etkisiyle ve önem kazanmasıyla birlikte, bölgesel örgütlenmeler üzerine yoğunlaştığının altını çizmektedir.

Solingen ve Malnight (2016, s. 90), küreselleşme ile iç politika arasında hem devletleri hem de bireyleri etkileyen bir ilişkinin söz konusu olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, uluslararası pazarlara, sermayeye, yatırımlara ve teknolojiye artan ilgi, bireyleri ve devletleri (a) istihdam, gelirler, fiyatlar, kamu hizmetlerindeki değişiklikler ve (b) bunların ekonomi, güvenlik, güvenlik ve güvenlik konularında uluslararası rejimlere ve kurumlara gelişen bağlılıkları ile etkilemektedir (Solingen ve Malnight 2016, s. 91).

Realist paradigmaya göre, bölgeselcilik “güçlenme” yolunda bir araçtır. Örneğin, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği (APEC) ABD liderliğindeki bölgesel ittifakların daha da güçlü hale gelmesi amacıyla ortaya çıkmıştır (Hettne, Inotai ve Sunkel,

1999). Bununla birlikte, realist paradigmaya göre, şayet kurulan ittifakla ulusal çıkarlar arasında bir çatışma söz konusuysa, devlet çıkarlarından yana tavır almaktadır (Paul 2020, s. 7).

Liberal paradigma ise, küresel ve bölgesel sınımların üstesinden gelmek için karşılıklı bağımlılık temelinde iş birliğini ve böylece ortaya çıkan bölgesel entegrasyonu savunmaktadır. Bölgesel entegrasyon için ekonomik ve ticari ilişkiler önem arz etmektedir. Bu yaklaşıma göre, barışın teminatı olan ticari ilişkilerle birlikte, devletler birbirine bağımlı hale geldiği için birbirleriyle savaşa girmek de istemeyecektir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği (AB) siyasi ve ekonomik entegrasyonu diğer bölgesel örgütlere nazaran başarılı bir şekilde sağlayabildiği ve üye devletlerin uluslarüstü bir yapı tesis etme iradesini gösterebildiği için bölgeselcilik konusunda literatürde en başarılı örnek olarak kabul edilmektedir (Paul 2020, s. 7).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, savaşın ağır tahribatı sebebiyle barışın tesis edilmesine yönelik çabalar hız kazanmıştır. Öte yandan, Almanya ile Fransa arasındaki ihtilafı olan Ruhr bölgesi sebebiyle çatışma riskinin yeni bir savaşa kapı aralanmasından endişe edilmiştir. AB'ye evrilecek bütünleşme süreci, birbiriyle anlaşmazlığı bulunan Fransa'nın somut çabalarıyla başlamıştır. 1949 yılında Fransa Ekonomik Planlama Komisyonu Başkanı Jean Monnet, önemli bir kömür ve çelik üretim yeri olan Ruhr bölgesinin kontrolü için Almanya ve Fransa arasındaki ihtilafın tehlikeli boyutlara tırmanmasından endişe ederek, Fransız-Alman kömür ve çelik kaynaklarının uluslarüstü yüksek bir otoritenin kontrolü altında toplanmasının gerekli olduğunu kamuoyuna açıklamış ve 1950 yılında ise, dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'a barış planını sunmuştur. "Schuman Planı" olarak adlandırılan barış planı, Bakan Schubert tarafından kamuoyuna açıklanmıştır (Dedeoğlu 1996).

Köroğlu (2021, s. 54) ise AB'nin ortaya çıkma sürecini şu şekilde açıklamaktadır:

"İkinci Dünya Savaşı'nın ağır yıkımlara sebebiyet verdiği Kıta Avrupası'nda, ekonomik açıdan ABD'nin güdümüne girilebilme tehlikesinin fark edilmesinin yanı sıra kömür ve çelik gibi hammadde kaynaklarının Kıta'da yeni savaşlara yol açmaması gibi sebeplerle, savaşı sonlandırıp barışı temin edecek ve ekonomik açıdan ülkelerin tek başlarına elde edemeyeceği kazanımların entegrasyon ile kazanılabileceği fikirlerinin bir sonucu olarak, bugünkü ismiyle Avrupa Birliği (AB) ortaya çıkmıştır. AB, günümüz itibarıyla en ileri bölgesel entegrasyon örneği olarak gösterilebilir."

Schubert Planı'na göre, iki önemli temel silah hammaddesi olan kömür ve çeliğin üretimi, ulus üstü bir yapıya sahip olan bir kurulun yetkisine bırakılması öngörülmüştür. Bu plandan hareketle, 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. AKÇT, Avrupa bütünleşmesi açısından önemli bir kilometre taşıdır. AKÇT'yi kuran altı üye devlet (Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, İtalya ve Lüksemburg), 1957 yılında, işgücü ile mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dayanan bir ekonomik topluluk kurmaya karar vermiş, kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik birliği kurmak amacıyla Roma Antlaşması'nı imzalayarak Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kurmuştur. AET'nin amacı, malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması ve en nihayetinde siyasi bütünlüğe gidilmesi olarak açıklanmıştır. AET gibi, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) da Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Keza EURATOM'un amacı da, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla ve güvenli biçimde kullanılmasını sağlamak maksadıyla üye devletlerin araştırma programlarını koordine etmek olarak belirlenmiştir (Özel 2003).

1965 yılında imzalan Füzyon Antlaşması (Birleşme Antlaşması) ile üç topluluk (AKÇT, AET ve EURATOM) için tek bir Konsey ve tek bir Komisyon oluşturularak, bu Topluluklar, Avrupa Toplulukları (AT) adı altında toplanmıştır (Bilici 2006).

AT'nin başarılı bir şekilde yolunda devam etmesiyle birlikte, Avrupa'daki diğer devletler de AT'ye üye olma yolunda çaba göstermeye başlamıştır. Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. General de Gaulle yönetimindeki Fransa'nın 1963 yılında ve 1967 yılında İngiltere'nin üyeliğine karşı iki kez veto yetkisini kullandığı çetin bir pazarlık dönemini takiben, bu üç ülke 1973 yılında AT'ye üye olarak kabul edilmiştir. Böylelikle ilk genişleme yaşanmıştır. AT, 1981 yılında Yunanistan'ın, 1986 yılında da İspanya ve Portekiz'in üye olmalarıyla ikinci genişlemesini yaşamış ve AT'nin üye sayısı 12 olmuştur (Dedeoğlu 1996).

Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından 3 Kasım 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet etkisinde kurtulmaları ve demokratikleşmeleri, Aralık 1991'de de Sovyetler Birliği'nin dağılması Avrupa'nın siyasi yapısını baştan aşağı değiştirmiştir. Üye devletler bağlarını güçlendirme kararlılığıyla, temel özellikleri 9-10 Aralık 1991'de Maastricht'te toplanan AB Zirvesi'nde kararlaştırılan yeni bir Antlaşmanın müzakerelerine başladılar. Maastricht Antlaşması, diğer adıyla AB Antlaşması, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma ile 1999 yılına kadar parasal birliğin tamamlanmasına, Avrupa vatandaşlığının oluşturulmasına ve ortak dış ve güvenlik ile adalet ve içişlerinde iş birliği politikalarının oluşturulması amaçlanmıştır. AB'nin en önemli kilometre taşlarından biri olan Maastricht Antlaşması ile üç sütunlu AB yapısı oluşturulmuştur. Bu yapının ilk sütununu Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET ve EURATOM), ikinci sütununu "Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası", üçüncü sütununu ise "Adalet ve İçişleri" oluşturmaktadır. 1 Ocak 2002 tarihinde Avro tedavüle girmiş ve 12 üye devlet tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Koroğlu 2021).

Öte yandan, 1995 yılında AB yeni bir genişleme daha yaşamıştır. Avusturya, Finlandiya ve İsveç AB'ye tam üye olmuştur. 2004 yılında ise AB, 10 ülkeyi daha üye olarak kabul etmiştir. Bulgaristan ve Romanya 2007 yılında, Hırvatistan ise 2013 yılında AB'ye üye olmuştur (Dedeoğlu 1996).

Nitekim AKÇT'nin kurulmasından sonra Avrupa bütünleşmesi zaman zaman türbülanslar yaşasa da günümüze kadar gelişerek önemli bir küresel aktör haline gelen AB ortaya çıkmıştır. Donduran (2020, s. 255) bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır:

“...mevcut örnekler içerisindeki en ileri bütünleşme hareketi olan Avrupa bütünleşmesi, güvenliğe ilişkin kaygıların, aktörleri bir diğer öncelikli çıkar alanı olan ekonomik çıkarlar aracılığıyla birbirine eklemleyerek bölgede yüzyıllardır mevcut olan çatışma potansiyelini oldukça sınırlandırması, hatta neredeyse yok etmesi açısından oldukça önemlidir. Zamanla genişleyen kapsamı ve derinleşen yapısı, yeni bir savaşı önlemek olan çıkış amacının gözden kaçırılmasına yol açmamalıdır. Süper güç rekabetinin gölgesinde oluşturulan bu bölgesel yapının güvenlik sorunlarının zaman içerisinde yok edilmesine sunduğu katkı ve zaman içerisinde eriştiği bütünleşme seviyesi, doğru zamanda doğru unsurlar üzerine inşa edilen bölgeselcilik hareketlerinin yakalamaları muhtemel başarının net bir göstergesidir.”

Keza Mor (2010, s. 538) da Avrupa bütünleşmesini, “AB, bugün ulaştığı bütünleşme düzeyi itibarıyla, bölgesel düzeyde barış, güvenlik ve refaha hizmet eden ve katkıda bulunan hiç kuşkusuz başarılı bir ekonomik entegrasyon örneğidir.” cümlesiyle vurgulamaktadır.

2. PROBLEM VE AMAÇ

2.1. Keşmir Sorunu

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde anti-emperyalist bir bilinçle, sömürgeci devletlere karşı bağımsızlık mücadeleleri başlamıştır. Hint Alt Kıtası'nda da İngiltere'ye karşı bir bağımsızlık hareketi gelişmiştir. Bu bağımsızlık hareketi, 1885 yılında kurulan Hindistan Ulusal Kongre Partisi (INC) ile siyasi bir karakter kazanmıştır. INC; Mahatma Gandhi, Jawaharlal Nehru, Dr. Ahmed Ensari, Ebu'l

Kelam Azad gibi Hindu ve Müslümanların Hindistanlılık üst kimliği altında yaşayabileceğini savunan liderlerin görüşlerinin hâkim olduğu bir siyasi partidir. Nitekim Muhammed Ali Cinnah ve Muhammed İkbâl gibi liderler ise, Hinduların ve Müslümanların iki ayrı ulus olduğunu, dolayısıyla bu iki milletin iki ayrı devletinin olması gerektiğini savunmuştur (Mermer 2020). Bu fikir ayrılığının bir sonucu olarak 1906 yılında Tüm Hindistan Müslüman Ligi (All Indian Muslim League) kurulmuştur. Bu fikir ayrılığı giderek derinleşmiş ve bu derin görüş ayrılığının bir sonucu olarak, “İki Ulus Teorisi” doğrultusunda 1947 yılında İngiltere bölgeden çekilmiş, Hint Alt Kıtası’nda bir bölünme yaşanmış ve böylelikle Hindistan ve Pakistan olmak üzere iki devlet ortaya çıkmıştır.

İngiltere, parlamentosunda 18 Temmuz 1947 tarihinde “Hindistan Bağımsızlık Sözleşmesi” kabul ederek bir bağımsızlık planı doğrultusunda bölgeden çekileceğini kamuoyuna duyurmuştur (Türk 2014, s. 108). İngiltere, INC ve Müslüman Ligi temsilcileri ile müzakerelere başlamış ve en nihayetinde Hindistan ve Pakistan’ın kurulmasından sonra, bölgede özerkliği olan 560’a yakın prensliğin yeni kurulan devletlerle coğrafi yakınlığına göre veya prensliklerde yaşayan halkın arzu ve iradesine göre bu iki devletten birine katılma şartı sunulmuştur (Bayram, 2019). Keşmir Prenslığı hariç, diğer prenslikler bu şartlara uygun olarak katılımı sağlamıştır. Ancak Keşmir Prenslığı iki şartı da kabul etmemiştir. Bazı tarihçilere göre Keşmir’in Prensi Mihrace Hari Singh, Keşmir’in bağımsız bir devlet olarak kurulmasını istemiş ve bu sebeple iki devlete de katılmayı reddetmiştir (Akkaş ve Sheikh 2021, s. 1046). Mihracenin bu tutumu Keşmir’in durumunu belirsizliğe sürüklemiş ve gerilim sonucunda bir savaş yaşanmıştır. Keşmirli Müslümanlar Pakistan’ın da desteğiyle, Pakistan’a yakın bir bölgeyi bağımsız ilan ederek Keşmir’in her tarafında kontrolü ele geçirmek amacıyla silahlı mücadeleye devam edileceğini açıklamıştır. Bu açıklama sonrasında Mihrace Hindistan devletine sığınarak Hindistan’dan yardım talebinde bulunmuş ve bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra Keşmir’in Hindistan’a katılacağını beyan etmiştir (Akkaş ve Sheikh 2021, 1047). Hindistan’ın ayaklanmayı bastırmak üzere Keşmir’e askerî harekât başlatması üzerine Birinci Keşmir Savaşı yaşanmıştır. Bu savaşın ardından, Hindistan Cammu Keşmir bölgesini, Pakistan ise Azad Keşmir bölgesini kontrol altına almıştır. Öte yandan, iki ülkenin kuruluş döneminde uğraştığı meseleler ile Keşmir sorununun yanı sıra, 1948 yılında Hindistan’ın kurucusu ve manevi lideri olarak kabul edilen Mahatma Gandhi’nin radikal bir Hindu milliyetçisi tarafından öldürülmesi, aynı yıl Pakistan’ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah’ın hayatını kaybetmesi, Keşmir sorunu için makul bir çözüm bulunmasını oldukça zora sokmuştur (Mermer 2020, s. 9).

Hindistan, 1 Ocak 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne (BMGK) Keşmir sorununu taşımıştır. Hindistan, Pakistan’ın sorun çözülmeden Azad Keşmir’i ele geçirerek silahlı mücadele başlatarak Keşmir’i çözümsüzlüğe sürüklediğini ve böylelikle uluslararası barış ve güvenliği ihlal ettiğini ifade etmiştir (Karakaya ve Nazari 2023, s. 13). Hindistan topraklarının işgal altında olduğunu, Pakistan ise Keşmir halkının haklarının gasp edildiğini ve Keşmir halkına şiddet uygulandığını ileri sürerek Keşmir’de BM gözetiminde bir referandum yapılmasını talep etmiştir (Karakaya ve Nazari, s. 14). BMGK, Keşmir sorunu ile ilgili 38, 39 ve 47 sayılı kararları kabul etmiştir. BMGK 38 sayılı kararında, taraflara sulh çağırısı yaparak, tarafların gerginlik yaratacak adımlardan uzak durmalarını talep etmiştir. 39 sayılı kararında BMGK, BM’ye üye üç devletin temsilcilerinden müteşekkil bir komisyon kurulmasını öngörmüştür (Karakaya ve Nazari 2023, s. 14). Nitekim gerek 38 sayılı gerek 39 sayılı kararların etkileri olmamıştır; gerginlik devam etmiş, kurulması öngörülen komisyon ise tüm çabalara rağmen kurulamamıştır. 47 sayılı karar ise, BMGK’nın Keşmir sorunu ile ilgili aldığı en kapsamlı ve siyasi çözümü öngören kararı olarak kabul edilmektedir (Karakaya ve Nazari 2023, s. 14). Bu kararla, açık bir şekilde silahlı çatışmanın barış ve güvenliği tehdit ettiği vurgulanmış, silahlı çatışmanın ateşkesle sona ermesi gerektiği ve sonrasında ise Keşmir’de bir referandum yapılarak

sorunun çözüme erdirilmesi belirtilmiştir (Karakaya ve Nazari 2023, s. 14). Başka bir ifadeyle, 47 sayılı BM kararı ile Keşmir'in Hindistan veya Pakistan'a bağlanması, BM himayesinde gerçekleştirilecek bir referandum ile öngörülmüştür.

47 sayılı kararda, referandum için Keşmir'in öncelikle silahsızlandırılması gerektiği kuvvetli bir şekilde ifade edilmiştir (Karakaya ve Nazari 2023, s. 15). Ancak Hindistan, Keşmir Mihracesi ile yaptığı anlaşmanın uluslararası hukuka uygun olduğunu, bir işgal söz konusuysa, Pakistan'ın ve Çin'in Keşmir'i işgal ettiğini, bu bağlamda, Keşmir'in mevcut şartlar içerisinde referandum için hazır olmadığını, uygun zamanda bu referandumun yapılabileceğini, ancak o zamana kadar "toprak bütünlüğünü" Pakistan tehdidine karşı korumak için askeri varlığını bölgede sürdüreceğini ileri sürmüştür (Abedin 2019, s. 85-86). Pakistan ise, "tarafsız" bir referanduma asla Hindistan'ın izin vermeyeceğini, dolayısıyla tüm Keşmir'in "Azad Keşmir" olana kadar askeri varlığını sürdüreceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla o tarihten bu yana Keşmir için BM etkin bir çözüm üretmemiş, taraflar Keşmir sorunu gereği dönem dönem çatışma ve gerginlikler yaşamıştır (Abedin 2019, s. 86).

Keşmir'in doğal kaynakları, doğal güzellikleri, verimli su kaynakları ve ticaret yollarının kesişimiyle önemli bir jeopolitik konumu bulunmaktadır (Doğan 2017). Özellikle Keşmir'de bulunan İndus Nehri, Hindistan ile Pakistan açısından önemli bir su ve enerji kaynağı olarak değerlendirilmektedir. 1960 yılında taraflar İndus Suları Antlaşması ile suyun kullanımı konusunda çözüm iradesi ortaya koymuş olsa da, zaman zaman su kaynağının kullanılmasından dolayı taraflar arasında anlaşmazlık ve çatışma yaşanabilmektedir (Bayram 2019). Ayrıca, Hindistan'ın kontrolünde olan Jammu Keşmir'den geçen nehrin büyük bir kısmını kontrol eden Hindistan, İndus Nehri sayesinde hidroelektrik santralleri kurmaktadır. Ancak yukarıda bahsi geçen antlaşmaya göre, İndus Nehri sadece su üretiminde kullanılabilir, bu kuralın ihlali durumunda ise yaptırım öngörülmektedir (Bayram 2019).

Su meselesinin yanı sıra, Keşmir'in geçiş yolu üzerinde bulunması da bölgenin önemini artıran ve sorunun bir başka boyutlarından birini teşkil etmektedir. Hindistan'ın Keşmir'in tamamına hâkim olması durumunda, Pakistan'ın en yakın müttefiklerinden ve stratejik ortağı olan Çin ile kara bağlantısı kesilmesi söz konusudur. Diğer taraftan, Pakistan'ın Keşmir'in tamamına hâkim olması durumunda ise, Hindistan'ın ticaret yollarından (Kuşak Yol Girişimi, IMEC vb.) uzak kalması bahse konudur. Bu bağlamda, bu önemli ticaret yollarına erişimlerini kaybetmek istemeyen Hindistan ve Pakistan, kontrolleri altındaki bölgelerde olabildiğince bu yollardan faydalanmaya çalışmaktadır (Abedin 2019, s. 116-117). Bu çerçevede, Keşmir sorunu incelendiğinde, sorunun çok boyutlu olduğu anlaşılmakta ve Keşmir sorununun iki ülkenin stratejik çıkarları bağlamında ikili ilişkilerindeki zayıf alanı oluşturduğu belirtilebilir (Akkaş 2021, s. 1046).

Pakistan'ın kontrolü altındaki Azad Keşmir'de yaşayan halk ile Pakistan arasında herhangi bir sorun bulunmazken, Hindistan'ın kontrolü altındaki Jammu Keşmir'de durum farklıdır (Mermer 2020, s. 5). Pakistan'a katılmayı hedefleyen veya bağımsız bir Keşmir devletinin kurulma amacı güden siyasi parti ve hareketler oldukça fazla sayıdadır. Dolayısıyla Hindistan, kontrolü altındaki Jammu Keşmir'in siyasal, ekonomik ve sosyal entegrasyonu konusunda zorluklarla ve halkın direnciyle karşılaşmaktadır (Mermer 2020, s. 6).

Özetle, Keşmir sorunu esasen bir Hindistan-Pakistan sorunudur. Bu sorunun arka planı, İngiltere'ye karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesinde ortaya çıkan anti-empyalist milliyetçi uyanışta yaşanan fikri, siyasi ve zihni ayrışma bulunmaktadır (Mermer 2020, s. 7). Diğer bir ifadeyle, bütünlükçü milliyetçilik anlayışının ve Hindistanlılık üst kimliği fikrinin dönemin şartları içerisinde herkes tarafından kabul görmemesi, ciddi bir sorunu ve karşıt milliyetçiliklerin yeniden canlanarak çözümü çok

zor olan bir çatışmayı beraberinde getirmiştir. Hindu-Müslüman çatışması Mahatma Gandhi, Jawaharlal Nehru, Ebu'l Kalam Azad gibi Hindistanlı aydınların çabalarına rağmen tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca hem Hindistan hem de Pakistan açısından küresel ve bölgesel gelişmelerle birlikte her daim canlı kalan Keşmir sorunu, iç siyasetteki başarısızlıkların “üstünü örtmek” için araçsallaştırılarak bir “tabu” haline gelmiştir (Mermer 2020, s. 9).

2.2. Güney Asya’da Bölgeselcilik ve SAARC

SAARC, sekiz Güney Asya devletini bir araya getiren tek bölgesel örgüttür. SAARC’ın kurulması, 1970’li yılların sonlarına doğru Bangladeş Devlet Başkanı Ziya-ur Rahman tarafından bölgedeki diğer ülkelerin liderleri ile bölgesel iş birliğinin geliştirilmesi için görüşmelere başlamasına dayanmaktadır. Ziya-ur Rahman, bölgedeki diğer yedi ülkeyi ziyaret ederek, Avrupa örneği çerçevesinde Güney Asya’yı da “Avrupa gibi bölgesel barışın ve güvenliğin merkezi” haline getirebileceklerini ve bunun için ortak hareket etmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Paul 2020, s. 3). Ziya-ur Rahman’ın çabaları sonucu toplanan Güney Asyalı liderler, “Avrupa gibi olabilmek için, Avrupalı gibi hareket etme” ilkesini kabul ederek, öncelikle ekonomik liberalleşme adımlarını uygulamaya karar vermiştir (Paul 2020, s. 3).

Ekonomide liberalleşme adımlarını desteklemek için bölgesel ticaretin gelişmesi gerektiği yönünde ortak irade koyan Güney Asyalı devletler tarafından, uzun süren müzakerelerden sonra belirledikleri ilkeler ve hedefler çerçevesinde SAARC kurulmuştur. Resmi olarak 8 Aralık 1985 tarihinde bir Kuruluş Bildirgesi ile kurulan SAARC’ın amacı Güney Asya’da bölgesel entegrasyonu sağlamaktır (Paul 2020, s. 2). Giriş bölümünde ayrıntılı olarak belirtilen SAARC’ın Kuruluş Bildirgesi’nde yer alan amaçlar, kapsamlı bir bölgesel entegrasyon hedefine işaret etmektedir. Ancak mevcut durumun SAARC’ın hedeflerinin çok gerisinde olduğu literatürde kabul görmektedir (Mermer 2020, Paul 2020, Börzel 2016).

SAARC kuruluşundan bu yana, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için üye devletleri bağlayıcı düzenlemeler ve faaliyetler ortaya koymaya çalışmıştır. Örneğin, kuruluşundan 10 yıl sonra, 1995 yılında Güney Asya Ticaret Düzenlemesi Belgesi bölgesel ticarete yol haritası olarak kabul edilmiştir. 2004 yılında ise SAARC’ın altında Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi (SAFTA) kabul edilmiştir (Paul 2020, s. 3).

Paul’a göre (2020), zayıf ikili siyasi ilişkilerin, güvenlik ve egemenlik konularındaki uzlaşmaz tutumlarının bilincinde olan SAARC üye devletleri, tartışma yaratmayacak, iç işlerine bir müdahale olarak algılanmayacak, ancak karşılıklı yarar sağlayacak alanlarda iş birliği yapmayı SAARC’ın Kuruluş Şartı ile kabul etmiştir. Nitekim SAARC’ın odaklandığı ticaret alanında da beklenen gelişme görülememiştir. Paul’a (2020) göre bu durumun sebebi ise, aralarında sorunlar olan ve dolayısıyla birbirini rakip gören devletlerin iş birliğinden kaçınmasıdır. Örneğin, 2010 yılında bölgesel ticaretin gelişmesi için yeni ulaşım yollarının inşasını öngören proje Pakistan tarafından imzalanmamıştır. 18. SAARC Zirvesi’nde Hindistan Başbakanı Narendra Modi, şu sözlerle devletlerin kendi aralarındaki sorunlara “üstü örtülü” bir şekilde dikkat çekmektedir: “Güney Asya’da yeni bir uyanış var; birbirine bağlı kaderlerin yeniden tanışması. Bağlar gelişecek. SAARC aracılığıyla veya onun dışında. Aramızda ya da bazılarımızla...” (Paul 2020, s. 6).

Güney Asyalı devletlerin, kendi aralarındaki sorunlardan dolayı SAARC’ı daha etkin bir yapıya kavuşturamamaları ve devletlerin rakiplerine karşı üstünlük arayışı motivasyonu, aralarında sorun olmayan devletler farklı oluşumlar kurmaya başlamıştır. Örneğin, Pakistan Çin ile “Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC)” girişiminin, Hindistan ise Bangladeş, Butan ve Nepal ile ulaşım yolu

girişiminin (Bangladeş-Butan-Hindistan-Nepal / BBIN) içerisinde yer almıştır. Bu bağlamda, SAARC “felçli” bir yapı olarak tanımlanmaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle, SAARC’ın etkin olamaması, bağımsız ve uluslarüstü bir yapı geliştirememesi, diğer devletlerin bölgesel iş birliği için kabul ettiği bir aktör haline gelmemesi SAARC’a yöneltilen en temel eleştirilerdendir (Sahoo 2017).

3. BÖLGESELÇİLİK, SAARC VE KEŞMİR SORUNU

Güney Asya’nın bölgesel entegrasyon konusunda başarılı bir örnek sergilemediği söylenebilir (Paul 2020; Ahmed ve Bhatnagar 2008; Yhome ve Maini 2017; Mermer 2020). Araştırmacılar, Güney Asya’daki sekiz ülkeyi bir araya getiren tek bölgesel örgüt olan SAARC’ın, yaklaşık 40 yıllık bir örgüt olmasına rağmen, yapısal noksanlıklarına dikkat çekmektedir. Bu durumun literatürde kabul gören nedeni ise, bölgedeki devletlerin aralarındaki sorunlar nedeniyle birbirlerini rakip olarak görmeleri ve barışın tesisi için ortak ve samimi bir irade koyamamalarıdır (Mermer 2020, Paul 2020, Börzel 2016). Bu olgu, SAARC’ın işleyişinde görülmektedir. Elbette buna neden olan başka faktörler de bulunmaktadır. Pakistan’da ve Afganistan’da siyasi ve ekonomik istikrarın olmaması, terör örgütlerinin bölgede etkin olmaları, Hindistan’ın, Pakistan’ın, Sri Lanka’nın ayrılıkçı hareketlerle mücadele etmesi bu faktörlere örnek gösterilebilir. Öte yandan, SAARC ülkelerinde dünyanın en yoksul kesiminden sayılan yaklaşık 500 milyon insan yaşamakta ve dünyada okuma yazma bilmeyenlerden %50’si yine bu ülkelerde yaşamaktadır (Paul 2020, s. 47). Ancak bu durum, bölgedeki devletlerin gerek ikili gerek çok taraflı iş birliği yönünde irade koymadığı gerçeğini değiştirmemektedir (Paul 2020; Ahmed ve Bhatnagar 2008; Yhome ve Maini 2017; Mermer 2020).

SAARC, Güney Asya kimliğini oluşturma vizyonuyla kurulmasına rağmen, bu amacın gerçekleştirilememesi nedeniyle eleştirilerin odağı haline gelmektedir. Devletler arasındaki çatışmaları çözme konusundaki kapasite yetersizliği sebebiyle SAARC, sıklıkla ikili çatışmalara rehin hale gelmiştir (Ahmed ve Bhatnagar 2008, Dubey 2007, Paul 2020, Yhome ve Maini 2017, Madhur 2023).

2020 yılında yapılan Paul’un (2020, s. 11) çalışmasına göre, AB içerisinde bölge içi ticaret oranı %62 civarındayken, SAARC içerisinde bu oran %5 civarındadır. SAARC’ın kuruluşundan bu yana, bölge içi ticaret hacmi hiçbir dönemde %5’ten daha fazla olmamıştır (Paul 2020, s. 12). Paul (2020, s. 13) SAARC ülkeleri küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasılası’nın (GSYİH) %1,5’ini oluştururken, bu ülkeler arasındaki ticaret hacmi %1 dahi olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca, 2004 yılında hayata geçirilen Güney Asya Serbest Ticaret Anlaşması (SAFTA) kapsamında tarife indirimine Hindistan ve Pakistan karşılıklı olarak izin vermemiştir (Ahmed ve Bhatnagar 2008, s. 6). Dolayısıyla Güney Asya’da mevcut siyasi ilişkiler ve ticari veriler, bölgesel entegrasyon konusunda bir başarısızlık olduğunu ortaya koymaktadır (Paul 2020, s. 11).

Keşmir sorunu özelinde SAARC’ın etkin bir çözüm üretmediği görülmektedir. 1985 yılında kurulan SAARC’ın Zirvelerinde zaman zaman Hindistan ve Pakistan barış görüşmelerine başlamış olsa da, bu süreçler her defasında yaşanan gerilim sonucu yarıda kesilmiştir. 1990’lı yıllarda Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, Hindistan ve Pakistan arasında da barış rüzgarlarının esmesine neden olmuştur. Ayrıca, iki ülkenin nükleer denemelerinin yeni bir savaşı tetiklemesinden endişe edilerek uluslararası tepkiye neden olmuştur (Ali, Sawal ve Shahid 2022, s. 207).

Temmuz 1998’de Sri Lanka’nın başkenti Kolombo’da gerçekleştirilen SAARC Zirvesi’nde iki ülkenin devlet başkanları Vajpayee ile Müşerref bir araya gelerek Keşmir sorununun çözümü için bir barış sürecinin başladığını kamuoyuna deklare etmiştir (Ali, Sawal ve Shahid 2022, s. 208). Bu sürecin ardından 20-21 Şubat 1999 tarihinde Hindistan Başbakanı Vajpayee Lahor’a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette, iki ülke Keşmir sorununun çözümüne ilişkin irade ortaya koyan “Lahor

Deklarasyonu"nu imzalamıştır. Deklarasyonda Keşmir sorununun SAARC himayesinde yürütülecek yol haritasıyla çözüme kavuşturulacağı vurgulanmıştır. Lahor Deklarasyonu, 1971 İkinci Keşmir Savaşı'ndan sonra ateşkesi öngören Şimla Antlaşmasından sonra iki ülkenin devlet başkanları tarafından imzalanan ikinci metin olması sebebiyle önem arz etmektedir. Ancak 1999 yılında Kargil Krizi'nin² patlak vermesi sonucu, iki ülke Keşmir sebebiyle yeniden savaşmış ve barış süreci henüz başlangıçta sona ermek durumunda kalmıştır. Kargil Krizi sebebiyle, 11. SAARC Zirvesi ertelenmiştir (Ali, Sawal ve Shahid 2022, s. 208-209).

Krizin etkilerinin hissedildiği 4-6 Ocak 2002 tarihinde gerçekleştirilen 11. SAARC Zirvesi'nde iki ülke Keşmir sorununa hiç değinmez ve ikili görüşme gerçekleştirmezken, 12-13 Kasım 2004 tarihinde gerçekleştirilen 12. SAARC Zirvesi'nde Keşmir sorunu tartışılarak barış görüşmelerine devam edilebileceği yönünde sözlü beyanat verilmiştir (Ali, Sawal ve Shahid 2022, s. 210). Bu kapsamda bir araya gelen Hindistanlı ve Pakistanlı yetkililer, Siachen Buzulu yakınındaki kontrol hattında yaşanan düşük yoğunluklu çatışmalara son verme kararı almıştır. Bu karar başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Ayrıca, 2005 yılında Pakistan'da yaşanan deprem sonrasında, bu hat üzerindeki sınır kapıları karşılıklı olarak açılmıştır. 12-13 Kasım 2005 tarihinde gerçekleştirilen 13. SAARC Zirvesi'nde bu karşılıklı irade vurgulanmıştır. 2005 yılından bu yana, zaman zaman çatışmalar yaşansa da bu sınır kapıları daima açık kalmıştır. Elbette bu durum, Keşmir sorununu çözüme kavuşturacak olan diğer adımların atılmasını sağlayamamıştır, ancak bu sınır hattında yaşayan insanlar bu durumdan oldukça faydalanmıştır (Ali, Sawal ve Shahid 2022, s. 215-216).

Hindistan ile Pakistan arasındaki bu olumlu hava, 26 Kasım 2008 tarihinde Hindistan'ın en büyük şehirlerinden biri olan Bombay şehrinde gerçekleştirilen bir terör saldırısı ile yeniden gerilmiştir. Hindistan, olayı Keşmir'deki Pakistan yanlısı Ceyş-i Muhammed örgütünün gerçekleştirdiği sebebiyle saldırının sorumlusu olarak Pakistan'ı suçlamıştır (Mermer 2020, s. 17). Keşmir sınırı hattı boyunca iki ülke arasında düşük yoğunluklu çatışmalar gerçekleşmiş, Hindistan kontrolü altındaki Cammu Keşmir'de askeri varlığını artırmıştır. 28-29 Nisan 2010 tarihinde gerçekleştirilen 16. SAARC Zirvesi'nde iki ülke bir araya gelerek diyalog sürecini yeniden başlatma kararı almıştır (Ali, Sawal ve Shahid 2022, s. 217).

Özellikle 10-11 Kasım 2011 tarihinde gerçekleştirilen 17. SAARC Zirvesi Hindistan-Pakistan arasında barış umutlarının en fazla yeşerdiği Zirve olması bakımından önemlidir. Pakistan Başbakanı Yusuf Rıza Geylani ile Hindistan Başbakanı Manmohan Singh Zirve marjında görüştüktan sonra ortak açıklama yayınlarak, Hindistan ile Pakistan'ın Keşmir sorununu barışçıl bir şekilde çözeceklerini, bu kapsamda karşılıklı olarak vize serbestisi uygulanacağını ve ticari ilişkileri geliştirmek için başta SAFTA düzenlemesi olmak üzere diğer gerekli tüm düzenlemeleri hayata geçireceklerini açıklamıştır. Zirve'den kısa bir süre sonra, Ocak 2012'de iki ülke arasında ilk serbest ticaret antlaşması imzalanmıştır (Ali, Sawal ve Shahid 2022, s. 217-218).

Olumlu hava Hindistan'da aşırı sağcı lider Narendra Modi'nin ve partisi Hindistan Halk Partisi'nin (BJP) 2014 yılında iktidara gelmesiyle birlikte dağılmıştır. Modi ve BJP'nin elitlerine göre, Keşmir ulusal bir sorun olup, Pakistan tarafından ele geçirilen toprakların geri alınmasıyla birlikte bir

² Hindistan Anayasası'na, Cammu Keşmir'in demografik yapısını ve kimliğini korumak amacıyla "370. madde" eklenmiştir. Yasaya göre, Cammu Keşmir'de yabancıların mülk edinmesine ve eyalet hükümetinde iş sahibi olmalarına izin verilmemiş ve Cammu Keşmir'in özerkliği teminat altına alınmıştır. Bu durum, katılımın tam anlamıyla gerçekleşmesine değin geçici bir karar olarak tasarlanmış, ancak hiçbir zaman katılım kararı verilemediğinden, 370. madde, Hindistan'ın Keşmir'le ilişkisini tanımlayan kalıcı bir düzenleme olarak kabul edilmiştir.

sorun olmaktan çıkacaktır. Bu düşünceden hareketle, Modi liderliğindeki Hindistan, Keşmir konusunda gerçekleştirilen görüşmelere son vermiştir (Paul 2020, s. 14).

Keşmir'deki Pakistan yanlısı Ceyş-i Muhammed örgütünün 2016 yılında, Hindistan'ın kontrolündeki Cammu Keşmir bölgesinde Uri şehrinde bulunan Hindistan askeri üssüne saldırı düzenlemesi sonucunda, dönemin Hindistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Arindam Bagchi açıklama yaparak Pakistan'ın İslamabad şehrinde düzenlenmesi planlanan 19. SAARC Zirvesi'ni Hindistan'ın boykot ederek katılım sağlamayacağını açıklamıştır. Hindistan'a destek veren Sri Lanka ile Bangladeş de Hindistan'ın "endişelerini anlayabildiklerini, bu sebeple Zirve'ye katılmama kararı aldıklarını" kamuoyuna duyurmuştur. Böylece planlanan Zirve iptal edilmiştir (Ali, Sawal ve Shahid 2022, s. 218).

Narendra Modi 2019 yılında gerçekleştirilen seçimlerde yeniden seçildikten sonra tüm SAARC ülkeleri yemin törenine davet edilmiş, ancak Pakistan davet edilmemiştir. Nitekim Mayıs 2019'daki seçimlerden kısa bir süre sonra, 5 Ağustos 2019 tarihinde, Keşmir'in özerkliğini düzenleyen Hindistan Anayasası'nın 370. maddesinin³ Keşmir'in Hindistan'ın içişlerini ilgilendiren bir konu olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir (AA 2019). SAARC üyeleri Bhutan, Bangladeş, Maldivler, Nepal, Sri Lanka ve Afganistan, Hindistan'ın 370. maddeyi kaldırmasını, "Hindistan'ın kendi içişleri sorunu" olarak yorumlamıştır. Bu duruma ilişkin Pakistan ise, "Hindistan'ın SAARC'ı rehin aldığı, SAARC'ın bu şekilde Güney Asya'da bölgesel entegrasyonu hiçbir zaman sağlayacak bir oluşum olamayacağını" belirtmiştir (Akkaş 2019, s. 1049).

SONUÇ

Yaklaşık 80 yıldır çözülemeyen Keşmir sorunu hala bölgenin en önemli meselelerinden biri olma özelliğini korumaktadır. Hindistan ve Pakistan, Almanya ve Fransa gibi aralarındaki problemleri çözme yönünde irade göstermeyi başaramamıştır. Paris-Berlin hattı, AB içerisindeki en önemli iş birliği hattını oluşturmaktadır. AB, içerisindeki sorunlara rağmen bölgesel entegrasyonu önemli derecede sağlayabilmiş ve devletler arasında önemli bir iş birliği mekanizması haline gelmiştir. Buna karşın Güney Asya'daki bölgesel entegrasyon çabaları oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Güney Asya içi ticaret dahi, AB ülkeleri arasındaki ticaret ile kıyaslanamayacak derecede zayıf seyretmektedir.

Bu başarısızlığın sonucu, bölgedeki "siyasi duyarlılık" olgusunun noksanlığından kaynaklanıyor olması kuvvetle muhtemeldir. Avrupa'da gerçekleşen savaşların getirdiği yıkım ve tahribat, barışı da beraberinde getirmiştir. Ancak bu, ülkelerin bu yönde irade göstermeleriyle gerçekleşmiştir. Yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, bölgesel çatışmalar Güney Asya'da da ağır bir tahribat ve yıkıma da neden olmuştur. Ancak Avrupa örneğinde olduğu gibi bir bölgesel entegrasyon temelli kurumsal iş birliği ortaya çıkmamıştır. AB örneği, kurumsal iş birliğinin boyutunun büyüklüğü ölçüsünde entegrasyon çabalarının sonuç verdiğini göstermektedir. Siyasi ve ekonomik haklar, çalışma ve seyahat özgürlüğü, eğitim programları gibi araçlarla Avrupa değerlerini korumak ve geliştirmek için çaba sarf eden AB, AB'ye yönelik aidiyet duygularını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda, AB'nin üyelerine ve aday üyelerine AB yasalarını ve müktesebatını kendi ulusal hukuklarıyla uyumlaştırma zorunluluğu kılan Kopenhag Kriterleri, Helsinki Nihai Senedi, Paris Şartı, Lizbon Anlaşması, Schengen Alanı, Avrupa Politikası gibi düzenlemeler bulunmaktadır.

³ Hindistan Anayasası'na, Cammu Keşmir'in demografik yapısını ve kimliğini korumak amacıyla "370. madde" eklenmiştir. Yasaya göre, Cammu Keşmir'de yabancıların mülk edinmesine ve eyalet hükümetinde iş sahibi olmalarına izin verilmemiş ve Cammu Keşmir'in özerkliği teminat altına alınmıştır. Bu durum, katılımın tam anlamıyla gerçekleşmesine değin geçici bir karar olarak tasarlanmış, ancak hiçbir zaman katılım kararı verilemediğinden, 370. madde, Hindistan'ın Keşmir'le ilişkisini tanımlayan kalıcı bir düzenleme olarak kabul edilmiştir.

SAARC örgütü altında eğitim, tarım, meteoroloji ve iletişim gibi alanlarda iyi niyetli iş birliği çabaları ortaya koyulmaya çalışılsa da bu çabalar bölgede barış ve güvenin tesisi için yeterli olmamaktadır. Yoksulluğun azaltılması, güvenlik ve istihbarat alanında bilgi paylaşımı, terörle ve insan kaçakçılığıyla mücadele, SAARC üyelerinin tamamını kapsayan ticaret yollarının kurulması gibi konularda iş birliği çok zayıf kalmaktadır. Dolayısıyla Hindistan ile Pakistan arasındaki Keşmir sorununun çözümüne yönelik etkisi de oldukça sınırlı kalmaktadır. SAARC'ın bu "başarısızlık" durumunu aşıp AB gibi etkin bir aktör haline gelmesi için öncelikle bölge ülkelerinde siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması gerektiği söylenebilir. Bu çerçevede, bölgedeki diğer ülkelere göre nispeten daha istikrarlı olan Hindistan, tıpkı Fransa'nın Avrupa entegrasyonundaki çabaları gibi öncü bir rol oynayabilir.

Hindistan'ın öncülüğün SAARC yeniden yapılandırılarak, siyasi uyum, ekonomik karşılıklı bağımlılık, kimlik bilinci, vizelerin kaldırılması, Schengen benzeri SAARC ülkeleri arası seyahat özgürlüğü sağlanabilir. Böylece bölge ülkeleri terörizmle mücadele, yoksulluğun azaltılması, enerji ihtiyacı, iklim değişikliği ve salgın hastalıklara karşı mücadele gibi alanlarda daha etkin olabilecek ve daha güçlü bir iş birliği ortaya çıkabilecektir. Öte yandan, bölgeselcilik literatüründe önemli bir yer tutan kimlik konusunda, kültür, spor, eğitim ve diğer etkileşim ve kamu diplomasisi kanalları desteklenerek bu konuda da adımlar atılabilir. Karşılıklı güveni sağlayacak iletişim, enerji, baraj yapımı gibi alanlarda bölgesel altyapı projeleri hiç şüphesiz bölgesel entegrasyona katkı sağlayacaktır.

Makalede, AB örneğinden hareketle Güney Asya'da bölgeselciliğe odaklanılmış ve AB örneğinde olduğu gibi SAARC'ın Güney Asya'da bölgesel entegrasyona Keşmir sorunu çerçevesinde nasıl bir katkı yapabileceği tartışılmıştır. Bölgeselcilik literatüründe kabul gören yaklaşımlar, bu çalışmada da doğrulanmıştır. Bu çerçevede, bölgesel entegrasyon için bölgedeki devletlerin öncelikle bu yönde irade ortaya koymaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AA. (2019). Hindistan Cammu Keşmir'in özel statüsünü ortadan kaldırdı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hindistan-cammu-kesmirin-ozel-statusunu-ortadan-kaldirdi/1550255>.

ABEDİN, M. J. (2019). Keşmir Sorunu ve Hindistan-Pakistan Nükleer Silahlanma Yarışına Etkisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

AHMED, Z. S., BHATNAGAR, S. (2008). Interstate Conflicts and Regionalism in South Asia: Prospects and Challenges, *Perceptions: Journal of International Affairs*, 13(1), 1-19.

AKKAŞ, H. H., SHEIKH, A. M. (2021). Çözül(e)Meyen Keşmir Sorunu ve Birleşmiş Milletler, *International Academic Social Resources Journal*, C. 6, Sa. 26, s. 1044-1053.

ALI, A., SAWAL, J. N., SHAHID, M. (2022). Role of SAARC in Tension Diffusion between Pakistan and India, *Journal of Peace, Development and Communication*, C. 6, Sa. 1, s. 205-221.

BAYRAM, D. Ç. (2019). Hindistan-Pakistan Gerilimi: Keşmir Sorunu. gasam.org.tr/hindistan-pakistan-gerilimi-kesmir-sorunu/.

BİLİCİ, N. (2006). AB'de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye'nin Entegrasyonu, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 5, Sa. 2, 2006, s. 39-45.

BÖRZEL, T. (2016). *Theorizing Regionalism: Cooperation, Integration, and Governance*, BÖRZEL, Tanja, RISSE, Thomas, (der.), "The Oxford Handbook of Comparative Regionalism", UK: Oxford University Press.

- DEDEOĞLU, B. (1996). *Adım Adım Avrupa Birliği*, Çınar Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, G. (2017). Paylaşılmayan Bölge: Keşmir, <https://www.tespam.org/paylasilamayan-bolge-kesmir-1/>.
- DONDURAN, C. (2020). Sistemik Faktörlerin Bir Ürünü Olarak Bölgeselcilik, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, Sa. 2, s. 251-266.
- HETTNE, B., INOTAI, A., SUNKEL, O. (1999). *Globalism and the new regionalism*, Basingstoke: Macmillan.
- HURREL, A. (2005). *The regional dimension in international relations theory*, M. Garrell, B. Hettne ve L. Van Langenhove (der.), *Global politics of regionalism: Theory and Practice*. London: Pluto Press.
- KARAKAYA, İ., NAZARI, M. İ. (2023). Hindistan-Pakistan Çatışmasında Keşmir Sorunu, *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, C. 7, Sa. 3, s. 1-22.
- KÖROĞLU, E. (2021). Entegrasyon Teorileri Işığında Avrupa Genişleme Dalgaları ve Türkiye ile İlişkiler, *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, Sa. 1, s. 37-58.
- KOLASI, K., AKDEVELİOĞLU, A., ÖZEN, Ç. (2023). Bölgesel Düzen Anlayışında Değişim: Hegemonik Bölgeselcilikten Yeni Bölgeselciliğe Geçiş, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 78, Sa. 3, s. 583-604.
- MERMER, C. T. (2020). Hindistan ve Pakistan İçin Tarihi Kıskaç; Keşmir Sorunu, *Stratejik Rapor*, No: 75.
- MOR, H. (2010). Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, Sa. 1, s. 499-541.
- ÖZEL, M. (2003). Avrupa Birliği'nde Bölge, Bölgeselleşme, Bölge Yönetimleri Kavramları Üzerine, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 58, Sa. 1, s. 97-117.
- PAUL, A. (2020). Regional Cooperation in South Asia: Exploring the Three Pillars of Regionalism and their Relevance, *The Journal of Indian and Asian Studies*, C. 1, Sa. 2, s. 1-22.
- SAHOO, P. (2017). Borders: The main barrier to south Asian integration, *World Affairs: The Journal of International Issues*, C. 21, Sa.), s. 80-97.
- SOLINGEN, E., MALNIGHT, J. (2016). Globalization, Domestic Politics, and Regionalism”, BÖRZEL, Tanja, RISSE, Thomas, (der.), *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*”, UK: Oxford University Press.
- TÜRK, B. (2014). Uluslararası Sistemde Kronik Bir Sorun: Keşmir, <http://www.bilgesam.org/incele/1636/-uluslararasi-sistemde-kronik-bir-sorun--kesmir/#>
- YHOME, K, M. (2017). Tridivesh Singh, “Regionalism: SAARC and Beyond” ORF Rapor, No: 135.